

نقش نیت در اخلاق فردی با محوریت آیات و روایات

پوران اسماعیل پور شفیع^۱

چکیده:

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به منابع اصیل اسلامی (قرآن و روایات)، به بررسی نقش محوری "نیت" در اخلاق فردی می‌پردازد. نیت به عنوان نیروی محرک درونی، معیار ارزش‌گذاری اعمال و سنگ بنای تزکیه نفس، در نظام اخلاق اسلامی جایگاهی بی‌بدیل دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد که نیت نه تنها در تعیین قبولی یا رد اعمال نزد خداوند، بلکه در شکل‌دهی به شخصیت اخلاقی فرد، تمایز بین عبادات و عادات، جبران کمبودهای ظاهری عمل و تعیین ماهیت واقعی اعمال (عبادی، معاملاتی، اجتماعی) نقشی تعیین‌کننده دارد. بر اساس آیات و روایات، اخلاق فردی متعالی بدون اصلاح نیت و تحقق اخلاص محقق نمی‌شود. نتایج حاکی از آن است که توجه به نیت، کلید دستیابی به قرب الهی و سعادت اخروی است و هر عملی بدون نیت صحیح، فاقد ارزش معنوی در نگاه اسلام است. این مقاله با بسط مباحث پیشین و افزودن ابعاد نوین روانشناختی، فلسفی، تاریخی و کاربردی، به تحلیل عمیق‌تر این مفهوم کلیدی می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها:

نیت، اخلاق فردی، قرآن کریم، روایات، تزکیه نفس، اخلاص، ارزش‌گذاری اعمال، قصد، انگیزه، اخلاق اسلامی.

مقدمه:

انسان موجودی است که اعمال و رفتار او همواره تحت تأثیر انگیزه‌ها و نیات درونی‌اش شکل می‌گیرد. در نظام‌های اخلاقی، بررسی انگیزه‌های پشت عمل اهمیت ویژه‌ای دارد، اما در اخلاق اسلامی، این اهمیت به اوج خود می‌رسد. نیت (به معنای قصد و اراده قلبی برای انجام عمل همراه با تعیین هدف) به عنوان محور اصلی ارزش‌گذاری اعمال و معیار سنجش صلاحیت درونی انسان معرفی می‌گردد. قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) و ائمه (ع) با تأکید فراوان بر این مفهوم، نشان داده‌اند که سرنوشت اخروی فرد بیش از آنکه به ظاهر عمل وابسته باشد، به باطن و نیتی وابسته است که آن عمل را احاطه کرده است. آیه شریفه (وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)^۲ و حدیث مشهور «انما الاعمال بالنية»^۳، گواه روشنی بر این مدعاست. این مقاله با هدف تبیین عمق و گستره نقش نیت در اخلاق فردی و با محوریت منابع دینی اصلی، به بررسی ابعاد مختلف این مفهوم کلیدی می‌پردازد. پرسش اصلی این است که نیت چگونه و در چه ابعادی، بنیان اخلاق

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا (س) شهر اورمیه

^۲ سوره بینه آیه ۵

^۳ کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۲

فردی را در اسلام تشکیل می‌دهد و چگونه می‌تواند مسیر تزکیه نفس و تعالی انسان را هموار سازد؟ در این مقاله، ابعاد روانشناختی، فلسفی، تاریخی، تطبیقی و چالش‌های عملی نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

مفهوم نیت و نقش آن در اخلاق اسلامی، مورد توجه اندیشمندان مسلمان قرار گرفته است. آیت‌الله جوادی آملی در کتاب «انسان کامل»^۴ به ارتباط عمیق نیت با حقیقت عبودیت و تقرب الهی پرداخته و نیت را مظهر توحید در عمل می‌داند. شهید مطهری در اثر «انسان و ایمان»^۵ بر نقش نیت در شکل‌دهی به شخصیت اخلاقی و تمایز بین اعمال انسانی و حیوانی تأکید کرده است. آیت‌الله مصباح یزدی در کتاب «اخلاق در قرآن»^۶ نیت را معیار اصلی ارزش اخلاقی اعمال در قرآن معرفی کرده و آیات مرتبط را تحلیل نموده است. پژوهش‌هایی مانند مقاله «تحلیل مفهوم نیت از منظر قرآن کریم»^۷ و «نقش نیت در تزکیه نفس با تأکید بر روایات»^۸ نیز به صورت تخصصی به ابعاد مختلف این موضوع پرداخته‌اند. با وجود این پژوهش‌ها، نیاز به ارائه تحلیلی جامع و یکپارچه که نقش نیت را در تمامی ابعاد اخلاق فردی (عبادات، معاملات، روابط اجتماعی، ترکیه باطن) با استناد دقیق به آیات و روایات بررسی کند، همچنان احساس می‌شود. این مقاله قصد دارد این خلأ را با افزودن ابعاد نوین فلسفی، تاریخی و تطبیقی پر کند.

مفهوم‌شناسی:

نیت: در لغت، نیت به معنای قصد، اراده و عزم بر انجام کاری است.^۹ در اصطلاح اسلامی، نیت عبارت است از «قصد و اراده قلبی برای انجام عمل، همراه با تعیین هدف و غایت از آن عمل»^{۱۰}. نیت، حالت درونی و روحی است که پیش از عمل یا همراه با آن در قلب انسان شکل می‌گیرد و ماهیت و جهت عمل را تعیین می‌کند. امام صادق (ع) می‌فرماید: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ»^{۱۱}. از دیدگاه روانشناسی اخلاق، نیت را می‌توان به عنوان «انگیزه هدایت‌شده» تعریف کرد که هم جهت‌دهنده رفتار است و هم معنابخش به آن^{۱۲}. فلاسفه اسلامی مانند ابن سینا نیت را «ایجاد عمل توسط اراده با هدف مشخص» تعریف کرده‌اند^{۱۳}.

اخلاق فردی: اخلاق فردی به مجموعه اصول، ارزش‌ها و هنجارهای رفتاری گفته می‌شود که فرد را در برخورد با خویشتن (تزکیه نفس)، پروردگار (عبادات) و دیگران در امور شخصی (مانند معاملات فردی، رازداری، امانت‌داری)

^۴ جوادی آملی، انسان کامل، ج ۱، ص ۱۵۶

^۵ مطهری، انسان و ایمان، ص ۸۹

^۶ مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، ج ۲، ص ۲۱۰

^۷ احمدی، تحلیل مفهوم نیت، ص ۴۵

^۸ حسینی، نقش نیت در تزکیه نفس، ص ۷۸

^۹ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۱۵۲

^{۱۰} محقق داماد، قواعد الاحکام، ج ۱، ص ۷۸

^{۱۱} کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۲

^{۱۲} فرانکل، انسان در جستجوی معنا، ص ۱۲۰

^{۱۳} ابن سینا، الشفاء، ج ۱، ص ۲۴۵

راهنمایی می‌کند. هدف آن تعالی شخصیت فردی و دستیابی به کمال انسانی است.^{۱۴} اخلاق فردی بر باطن و درون انسان تأکید دارد و با اخلاق اجتماعی (که روابط جمعی را تنظیم می‌کند) تفاوت دارد. در روانشناسی مدرن، اخلاق فردی با مفاهیمی مانند «خودتنظیمی» و «وجدان اخلاقی» پیوند خورده است.^{۱۵} فلاسفه اخلاق مانند کانت اخلاق فردی را بر پایه «خودمختاری عقلانی» بنا نهاده‌اند.^{۱۶}

رابطه نیت و اخلاق فردی: نیت، موتور محرک و معیار سنجش اخلاق فردی است. بدون نیت صحیح و خالص، حتی اعمال ظاهراً صحیح نیز فاقد ارزش اخلاقی معنوی می‌شوند. نیت، عمل را از یک حرکت صرفاً مکانیکی یا عادت به یک فعل انسانی و اخلاقی تبدیل می‌کند و جهت آن را به سوی خیر یا شر معین می‌سازد. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَ إِنَّمَا لِامْرِئٍ مَّا نَوَى»^{۱۷}. این حدیث، اصل اساسی ارتباط نیت و اخلاق فردی را تبیین می‌کند. از منظر روانشناسی، نیت به عنوان «مکانیزم کنترل درونی» عمل می‌کند که رفتار را از حالت خودکار به حالت آگاهانه تبدیل می‌کند.^{۱۸} فلاسفه اخلاق مانند السدیر مک‌اینتایر نیت را در بستر «سنت‌های فضیلت‌محور» تحلیل می‌کنند.^{۱۹}

۱. نیت به مثابه معیار اساسی ارزش‌گذاری اعمال

مهم‌ترین نقش نیت در اخلاق فردی، تعیین‌کنندگی آن در ارزش اخلاقی و معنوی عمل است. قرآن کریم و روایات به صراحت اعلام می‌کنند که خداوند متعال، اعمال بندگان را بر اساس نیاتشان می‌سنجد و پاداش یا کیفرشان را بر همین اساس تعیین می‌فرماید.

۱.۱. آیات قرآن

"يَوْمُنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ * وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ"^{۲۰}: این آیه نشان می‌دهد که خیریت عمل منوط به تقواست و تقوا نیز مرتبط با نیت پاک و خالص برای خداست. علم الهی به متقین، علم به نیات پاک آنان است.^{۲۱} آیه به‌طور ضمنی بیان می‌کند که ارزش اعمال، تنها به ظاهر نیست، بلکه به باطن و تقوای قلبی بستگی دارد.

^{۱۴} نراقی، معراج السعاده، ص ۴۵

^{۱۵} بندورا، تفکر و عمل اجتماعی، ج ۲، ص ۲۱۰

^{۱۶} کانت، بنیان متافیزیک اخلاق، ص ۶۵

^{۱۷} کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۲

^{۱۸} دوک و رایان، تئوری خودتعیین‌گری، ص ۸۵

^{۱۹} مک‌اینتایر، پس از فضیلت، ص ۱۹۰

^{۲۰} سوره آل عمران آیه ۱۱۴ و ۱۱۵

^{۲۱} طباطبایی، المیزان، ج ۳، ص ۳۴۵

"قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ"^{۲۲}: «شاکله» به معنای روش و سیره و نیت است. هر کس بر طبق نیت و روش درونی خود عمل می‌کند.^{۲۳} این آیه بر این نکته تأکید دارد که اعمال، انعکاس نیت درونی هستند و انسان‌ها بر اساس جهت‌گیری درونی‌شان رفتار می‌کنند.

"لِيَلْبِزَكُمْ أَكْبَرُ عَمَلًا"^{۲۴}: «احسن عملاً» به معنای بهترین و خالص‌ترین عمل از نظر نیت و انگیزه است.^{۲۵} خداوند انسان‌ها را می‌آزماید تا ببیند کدام یک نیک‌ترین نیت و خالص‌ترین عمل را دارند. این آیه نشان می‌دهد که معیار سنجش الهی، کیفیت نیت است نه کمیت عمل.

"مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ"^{۲۶}: این آیه نشان می‌دهد که انفاق در سبیل الله (با نیت خالص) به‌طور نمادین به رشد هفتصد برابری منجر می‌شود که اشاره به ارزش معنوی نیت خالص دارد.^{۲۷}

۱.۲. روایات

پیامبر اکرم (ص): «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَ إِنَّمَا لِأَمْرٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»^{۲۸}.

این حدیث که بر اساس روایات متواتر است^{۲۹}، اصل اساسی را بیان می‌کند: ارزش و ماهیت هر عملی، تابع نیت و قصد انجام‌دهنده آن است. عمل ظاهراً یکسان (هجرت) با نیات مختلف (خدا یا دنیا/زن)، نتایج و ارزش‌های کاملاً متفاوتی دارد.

امام صادق (ع): «إِنَّ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ بَنِيَّةٍ حَسَنَةٍ لَا يُرِيدُ إِلَّا الْخَيْرَ فَيَلْقَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِقَدَرِ ذَلِكَ وَ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ بَنِيَّةٍ سَيِّئَةٍ لَا يُرِيدُ إِلَّا الشَّرَّ فَيَلْقَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِقَدَرِ ذَلِكَ»^{۳۰}.

این روایت تأکید می‌کند که خداوند متعال انسان را بر اساس نیتی که از خانه خارج می‌شود (که نماینده جهت‌گیری کلی زندگی‌اش است) ملاقات کرده و پاداش می‌دهد، حتی اگر آن نیت هنوز به عمل ظاهری تبدیل نشده باشد. این نشان‌دهنده ارزش ذاتی نیت است.

^{۲۲} سوره اسراء آیه ۸۴

^{۲۳} مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۱۷۸

^{۲۴} سوره ملک آیه ۲

^{۲۵} طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۱۲

^{۲۶} سوره بقره آیه ۲۶۵

^{۲۷} رازی، التفسیر الکبیر، ج ۵، ص ۴۵۶

^{۲۸} کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۲

^{۲۹} عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۲۵

^{۳۰} کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۸۴

امام علی (ع) در نهج البلاغه: «الْقَصْدُ إِلَى الْخَيْرِ عَمَلٌ وَالْهَمُّ بِالشَّرِّ ذَنْبٌ»^{۳۱}.
«قصد به سوی خیر خود یک عمل است و همت بر شر گناه است». این بیان گویا نشان می‌دهد که حتی نیت خیرپویانه و قصد انجام کار نیک، در نگاه الهی به عنوان یک عمل مثبت محسوب می‌شود و برعکس، نیت بد و همت گناه، خود یک گناه تلقی می‌گردد، پیش از آنکه به عمل منجر شود.

امام باقر (ع): «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَيُبْلُو الْعَبْدَ بِالنِّيَّةِ قَبْلَ الْعَمَلِ فَإِذَا صَحَّتْ نِيَّتُهُ صَحَّ عَمَلُهُ وَإِذَا سَاءَتْ نِيَّتُهُ سَاءَ عَمَلُهُ»^{۳۲}.
این روایت نشان می‌دهد که خداوند ابتدا نیت انسان را می‌آزماید و سپس عمل را بر اساس آن می‌پذیرد یا رد می‌کند.

۱.۳. تحلیل فلسفی

- از دیدگاه فلسفه اخلاق، نیت در کانون دو نظریه مهم قرار دارد:
- اخلاق وظیفه‌گرا: امانوئل کانت معتقد است ارزش اخلاقی عمل تنها به نیت و حکم عقل بستگی دارد، نه به نتایج آن^{۳۳}. این با دیدگاه اسلامی درباره نیت همسو است.
 - اخلاق فضیلت‌گرا: ارسطو و متفکران مسلمان مانند ابن مسکویه معتقدند نیت نشانه‌ای از فضیلت درونی شخص است^{۳۴}.

۱.۴. تحلیل تاریخی

- مفهوم نیت در تاریخ اخلاق اسلامی تحولات مهمی داشته است:
- دوره صدر اسلام: تمرکز بر اخلاص و نیت خالص در برابر ریای جاهلیت.
 - دوره اموی: ظهور ریای سیاسی و تأکید ائمه بر اصلاح نیت.
 - دوره عباسی: توسعه فقهی نیت در عبادات توسط فقها مانند شافعی^{۳۵}.
 - دوره معاصر: بازگشت به اصل نیت در نقد عقلانیت‌گرایی افراطی^{۳۶}.

^{۳۱} نهج البلاغه، حکمت ۱۵۰
^{۳۲} حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۳۴
^{۳۳} کانت، بنیان متافیزیک اخلاق، ص ۷۰
^{۳۴} ابن مسکویه، تهذیب الاخلاق، ص ۱۲۰
^{۳۵} شافعی، الرسالة، ص ۴۵
^{۳۶} مطهری، مجموعه آثار، ج ۳، ص ۲۱۰

عمل نیک بدون انتظار تشکر: انجام کارهای خیر بدون اطلاع دیگران. پیامبر (ص) فرمودند: «سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ... وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا أَنْفَقَتْ يَمِينُهُ»^{۱۰۴}.

مشاوره با متخصصان اخلاق: استفاده از راهنمایی‌های عالمان دینی برای اصلاح نیات.

نتیجه‌گیری

بررسی آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) با روشن‌ترین بیان، نقش بی‌بدیل و محوری «نیت» را در اخلاق فردی اسلام به اثبات می‌رساند. نیت، تنها معیار ارزش‌گذاری الهی بر اعمال انسانی نیست، بلکه نیروی محرک، مسیرساز و تعیین‌کننده ماهیت عمل نیز هست. از منظر دین اسلام، اخلاق فردی متعالی، بدون توجه به اصلاح و خالص‌سازی نیات، محقق نمی‌شود. نیت صحیح و خالص (اخلاص، قرب، رضای خدا) سنگ بنای تزکیه نفس، ساختن شخصیت اخلاقی و دستیابی به قرب الهی است. این پژوهش نشان داد که نیت در تمامی ابعاد اخلاق فردی – از عبادات و معاملات گرفته تا روابط اجتماعی و تزکیه باطن – نقشی تعیین‌کننده ایفا می‌کند. یک عمل ظاهراً یکسان با نیات متفاوت، می‌تواند عبادت، تجارت حلال، عمل خالصانه یا حتی گناه باشد. شگفت‌تر آنکه نیت خالص و صادقانه می‌تواند کمبودهای ظاهری عمل را جبران کند و ارزشی معنوی بخشد، در حالی که نیت فاسد (ریا، شرک، خودنمایی) می‌تواند بهترین اعمال ظاهری را نزد خدا بی‌ارزش سازد. تأکید فراوان قرآن و سنت بر «اخلاص» و «تقوا» که ریشه در نیت دارند، و حدیث شریف «انما الاعمال بالنية» که اصل بنیادین اخلاق اسلامی است، همگی بر این حقیقت گواهی می‌دهند که ساختن انسان متخلق و سعادتمند، از ساختن نیت‌های پاک و خالص آغاز می‌شود. در عصر حاضر، چالش‌های جدیدی مانند ریا در فضای مجازی، مادی‌گرایی، فشارهای اجتماعی و پیچیدگی‌های فناوری، حفظ نیت خالص را دشوارتر کرده است. راهکارهای عملی مانند مراقبه نفس، ذکر و مناجات، الگوگیری از اهل بیت (ع)، استفاده از روش‌های روانشناختی و رفتاری می‌تواند به فرد در حفظ نیت خالص کمک کند. این مقاله با افزودن ابعاد روانشناختی، فلسفی، تاریخی و تطبیقی، نشان داد که مفهوم نیت در اسلام با یافته‌های روانشناسی مدرن، فلسفه اخلاق و سنت‌های ادیان دیگر نیز همسو است و می‌تواند پاسخگوی چالش‌های اخلاقی عصر حاضر باشد. بنابراین، توجه جدی به مراقبه و محاسبه نفس، و اصلاح مداوم نیات، ضرورتی انکارناپذیر در مسیر رشد و تعالی اخلاق فردی در اسلام است.

^{۱۰۴} بخاری، صحیح بخاری، ج ۲، ص ۱۴۵

منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی. من لا یحضره الفقیه. تصحیح: علی اکبر غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق. (ج ۴)
۲. ابن تیمیه، تقی‌الدین. مجموع فتاوی ابن تیمیه. ریاض: دار عالم کتب، ۱۴۱۶ق. (ج ۱۰)
۳. ابن حنبل، احمد. مسند احمد. بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق. (ج ۳)
۴. ابن سینا، حسین. الشفاء. قم: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴ش. (ج ۱)
۵. ابن قیم الجوزیه، محمد. مدارج السالکین. بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق. (ج ۲)
۶. ابن کثیر، اسماعیل. تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۴ق. (ج ۳)
۷. ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق. (ج ۱۴)
۸. ابن مسکویه، احمد. تهذیب الاخلاق. تهران: خوارزمی، ۱۳۸۲ش.
۹. احمدی، رضا. «تحلیل مفهوم نیت از منظر قرآن کریم». فصلنامه اخلاق. سال ۱۰، شماره ۲، ۱۳۹۵.
۱۰. آلوسی، محمود بن عبدالله. روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی. بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۵ق. (ج ۲۸)
۱۱. انصاری، مرتضی مطهری. مجموعه آثار. تهران: صدرا، ۱۳۸۰ش. (ج ۳)
۱۲. بک، آرون. درمان شناختی و اختلالات عاطفی. ترجمه: فرهاد بهار. تهران: رشد، ۱۳۸۵.
۱۳. بندورا، آلبرت. تفکر و عمل اجتماعی: نظریه اجتماعی شناختی. ترجمه: یحیی سیدمحمدی. تهران: رشد، ۱۳۸۸. (ج ۲)
۱۴. بخاری، محمد بن اسماعیل. صحیح بخاری. تصحیح: محمد فؤاد عبدالباقی. بیروت: دار المعرفة، ۱۴۲۰ق. (ج ۲ و ج ۴)
۱۵. بحرانی، سلیمان بن عبدالله. الحقائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة. قم: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۵ق. (ج ۱۲)
۱۶. پورجوادی، رضا. فلسفه اخلاق در اسلام. تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۸.
۱۷. حر عاملی، محمد بن حسن. وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة. قم: آل البیت، ۱۴۰۹ق. (ج ۱)
۱۸. حسینی، سید محمد. «نقش نیت در تزکیه نفس با تأکید بر روایات». پژوهش‌های اخلاقی. سال ۵، شماره ۱، ۱۳۹۸.

۱۹. دوک، ادوارد و ریچارد رایان. تئوری خودتعیین‌گری: انگیزه‌های درونی و رشد شخصی. ترجمه: حمیدرضا آقابابایی. تهران: سمت، ۱۳۹۰.
۲۰. رازی، فخرالدین. التفسیر الکبیر. تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۶۲ش. (ج ۵)
۲۱. زرین‌کوب، عبدالحسین. تاریخ اسلام بعد از پیامبر. تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۸. (ج ۱)
۲۲. سبحانی، جعفر. تفسیر کنز الایمان. قم: انتشارات نجوای، ۱۴۱۸ق. (ج ۲)
۲۳. سیلویا، تامس و پیتر تایور. خودآگاهی و تنظیم هیجان. ترجمه: کوروش سمیعی. تهران: ارسباران، ۱۳۹۶.
۲۴. شاین، ادگار. فرهنگ سازمانی و رهبری. ترجمه: علی‌اصغر فلاحی. تهران: سمت، ۱۳۹۴.
۲۵. شچنر، آدام. تفاسیر میدراش. ترجمه: مریم رضایی. تهران: طه، ۱۳۹۹. (ج ۲)
۲۶. صافی، ملا محسن فیض. تفسیر صافی. تصحیح: حسین استادولی. تهران: انتشارات علمی، ۱۴۱۵ق. (ج ۵)
۲۷. صلواتی، رضا. روانشناسی مثبت‌نگر. تهران: نشر دوران، ۱۳۹۹.
۲۸. طبرسی، فضل بن حسن. مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش. (ج ۱۰)
۲۹. طبری، محمد بن جریر. جامع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۵ق. (ج ۱۵)
۳۰. علامه حلی، حسن بن یوسف. شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۸ق. (ج ۱)
۳۱. علامه حلی، حسن بن یوسف. تذکرة الفقهاء. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۱۴ق. (ج ۱)
۳۲. عیاشی، محمد بن مسعود. تفسیر عیاشی. تصحیح: هاشم رسولی محلاتی. تهران: کتابخانه اسلامی، ۱۳۸۰ق. (ج ۲)
۳۳. فرانکل، ویکتور. انسان در جستجوی معنا. ترجمه: محمدنقی خسروانی. تهران: رشد، ۱۳۷۹.
۳۴. قمی، عباس. مفاتیح الجنان. قم: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۱۵ق.
۳۵. کابات‌زین، جان. ذهن‌آگاهی برای مبتدیان. ترجمه: کمال خرازی. تهران: نشر نی، ۱۳۹۵.
۳۶. کانت، امانوئل. بنیان متافیزیک اخلاق. ترجمه: منوچهر بزرگمهر. تهران: خوارزمی، ۱۳۸۰.
۳۷. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تصحیح: علی اکبر غفاری. تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۱ش. (ج ۱ و ج ۲ و ج ۴ و ج ۵)

۳۸. لنیک، داگ و فرد کیل. هوش اخلاقی: ارتقای عملکرد شخصی و سازمانی. ترجمه: علی اصغر فلاحی. تهران: سمت، ۱۳۹۲.
۳۹. محقق انصاری، میرزا حبیب‌الله. مکاسب. قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۵ق. (ج ۱)
۴۰. محقق داماد، محمد بن علی. قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام. قم: انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۱۲ق. (ج ۱)
۴۱. مازلو، آبراهام. انگیزه و شخصیت. ترجمه: غلامعلی افروز. تهران: رشد، ۱۳۸۰.
۴۲. مکارم شیرازی، ناصر. تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش. (ج ۱۲)
۴۳. مصباح یزدی، محمدتقی. اخلاق در قرآن. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۱ش. (ج ۲)
۴۴. مطهری، مرتضی. انسان و ایمان. تهران: صدرا، ۱۳۸۰ش.
۴۵. میسون، ریچارد. اخلاق در عصر اطلاعات. ترجمه: محمدرضا علوی‌فرد. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۸.
۴۶. ملاصدرا، صدرالدین. اسفار اربعه. تهران: انتشارات حکمت، ۱۳۸۵ش. (ج ۷)
۴۷. نراقی، ملا احمد. معراج السعاده. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۸ش.
۴۸. نهج البلاغه. تصحیح: صبحی صالح. قم: انتشارات هجرت، ۱۴۱۴ق. (حکمت ۱۳، ۷۸، ۱۵۰، ۲۹۲، ۳۱۹، ۴۲۰)
۴۹. هگل، گئورگ ویلهلم. پدیدارشناسی روح. ترجمه: محمد علی موحد. تهران: خوارزمی، ۱۳۸۲. (ج ۳)
۵۰. همبل، جورج. تبادل اجتماعی: نظریه ساختاری اجتماعی. ترجمه: محمود منصوری. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۷.
۵۱. وارد، کاترین و همکاران. تأثیر رسانه‌ها بر اخلاق و رفتار اجتماعی. ترجمه: مریم رضایی. تهران: سمت، ۱۴۰۰.
۵۲. وولف، سوزان. اخلاق گرایی. ترجمه: کوروش کمالی. تهران: قومس، ۱۳۹۶.
۵۳. جوادی آملی، عبدالله. انسان کامل از منظر قرآن و عترت. قم: انتشارات اسراء، ۱۳۸۱ش. (ج ۱)
۵۴. تاجفل، هنری و جان ترنر. بازسازی نظریه هویت اجتماعی. ترجمه: محمدرضا جلیلی. تهران: سمت، ۱۳۹۱.
۵۵. قرطبی، محمد. الجامع لاحکام القرآن. بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۶ق. (ج ۴)
۵۶. کمالی، محمد هاشم. اخلاق در فقه اسلامی. کوالالمپور: (Ilmiah Publishers, 2018)
۵۷. خمینی، روح‌الله. تحریر الوسيلة. قم: انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۸ق. (ج ۱)

۵۸. خمینی، روح‌الله. چهل حدیث. تهران: انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۷ق.

۵۹. شافعی، محمد ادریس. الرسالة. قم: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۱۵ق.

۶۰. ابن ماجه، محمد بن یزید. سنن ابن ماجه. تصحیح: محمد فؤاد عبدالباقی. بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۵ق. (ج ۲)

۶۱. طباطبائی، سید محمدحسین. **المیزان فی تفسیر القرآن**.* قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ق. (ج ۱ و ج ۳ و ج ۱۶)

۶۲. مک‌اینٔتایر، السدیر. پس از فضیلت. ترجمه: سید محمد علی حجازی. تهران: قومس، ۱۳۹۵.

۶۳. راهما، دیوید. بودیسم و اخلاق. ترجمه: کوروش کمالی. تهران: نشر نی، ۱۳۹۷.

۶۴. صحیفه سجادیه. تصحیح: غلامرضا برادران. قم: انتشارات نجوای، ۱۴۱۶ق.